

L'antiga comparseria catalana del Corpus Crhisti: l'Alguer i Berga com exemple

La comparseria festiva catalana està integrada per diversos elements que eren comuns a tot el territori catalanoparlant. Les primeres dades són sempre de factures del cost de la festa, del que valia fer, portar o construir els diversos elements festius; això no vol pas dir que aquesta sigui la data inicial de la incorporació a la processó dels elements, sovint - per no dir sempre - que és per fer-ho tal com s'havia fet sempre. Una altra coincidència és que tant a Berga com a l'Alguer les dades són als arxius municipals, no als eclesiàstics. La Mulassa [la Guita berguedana], l'Àliga, el Lleó o el Drac; els Diables i els Angelets; els Turcs i Cavallets (anomenats Cavallets Cotoners en alguns indrets) i els Gegants. Tot aquest ric folklore era comú arreu dels Països Catalans. Els nans són d'aparició més tardana.

El poder reial espanyol va intentar modificar i alterar el seguici processional del Corpus. Felip III (de la casa d'Àustria) va limitar l'ús de diversos elements amb foc, i va ordenar que no anessin a les celebracions litúrgiques i restessin sempre fora de l'església. Carles III (de la casa de Borbó), en la Reial Cèdula del 10 de juliol de 1780 va prohibir l'assistència a la processó de tota la comparseria festiva que feia segles que l'acompanyava "... se manda que en ninguna Iglesia de estos Reinos sea Catedral, Parroquia o Regular, haya en adelante Danzas, ni Gigantones sino que cese del todo esa práctica en las Procesiones y demás funciones Eclesiásticas, como poco conveniente a la Gravedad y Decoro que en ellas se requiere..", aquesta Reial Cèdula enviada a totes les autoritats eclesiàstiques i civils anava acompanyada d'una carta del mateix borbó, datada a San Ildefonso el 21 de juliol de 1780, que demanava l'observança i el compliment de la prohibició i afegia "... algunas y notables irreverencias que en la Fiesta del Santísimo Corpus

Christi de ese año se han cometido con ocasión de los gigantes y Danzas en donde permanece la practica de llevarlos en la Procesión de aquel día..." Hi hagué algunes excepcions, la més significativa de les quals fou a Berga, on no s'ha deixat de fer mai el Corpus amb tota la comparseria bergadana, llevat d'anys de calamitats, guerres o de persecució religiosa com els anys 1937 i 1938.

Joan Amades quan va escriure el *Cos-tumari*, editat per primer cop l'any 1952 (tot i que creiem que devia d'haver estat redactat uns quants anys abans) indica que d'àguiles a Catalunya n'hi havia només a Girona, la Bisbal, Sitges, Olot, Berga i Valls; la de Vilafranca del Penedès s'havia construït feia molt poc. De dracs diu que n'hi havia a Vilafranca del Penedès, Sant Quintí de Mediona, Solsona, Igualada i Sitges. De mulasses, per Amades, se'n conservaven a Reus, Vilanova i la Geltrú, Sant Feliu de

Pallerols, Solsona i Berga, - les dues guites -. De lleons ja no se'n conservava cap, i de bou l'any 1934, Amades, afirma en un altre dels seus llibres, que només n'hi havia a Solsona. De cavallets en tenien a Olot, Sant Feliu de Pallerols i Berga -els Turcs i Cavallets- Segons Cuadrench, els de Solsona foren reintroduïts l'any 1934; posteriorment van ser cremats durant la guerra civil del 1936-1939; l'any 1940 se'n feren uns de nous, i, de gegants, indica que ni havia en diverses ciutats catalanes.

De diables, per Amades, se'n conservaven l'any 1954 a Vilanova i la Geltrú, Vilafranca del Penedès, l'Arboç, Sitges, Sant Quintí de Mediona, i afirma que n'hi havia hagut també a Piera, Capellades, Igualada, Valls, la Selva del Camp, Reus, Tarragona, Torredembarra, Falset, Montblanc i el Vendrell. A Berga n'hi havia de dos tipus: les Maces i els Plens. Aquest extraordinari inventari d'Amades, serveix per veure com estava de migrat el patrimoni català quant al bestiar festiu de les processons de Corpus. Fa feredat de veure com havia anat minvant i, només a pocs indrets com Berga, el conservava i lluia amb gran esplendor cada Corpus. Una estúpida febre iconoclasta havia deixat Catalunya sense quasi res del ric patrimoni medieval. Autoritats eclesiàstiques o reis d'Espanya s'havien preocupat més de prohibir el bestiar festiu del Corpus català que defensar moltes més coses importants per a Catalunya.

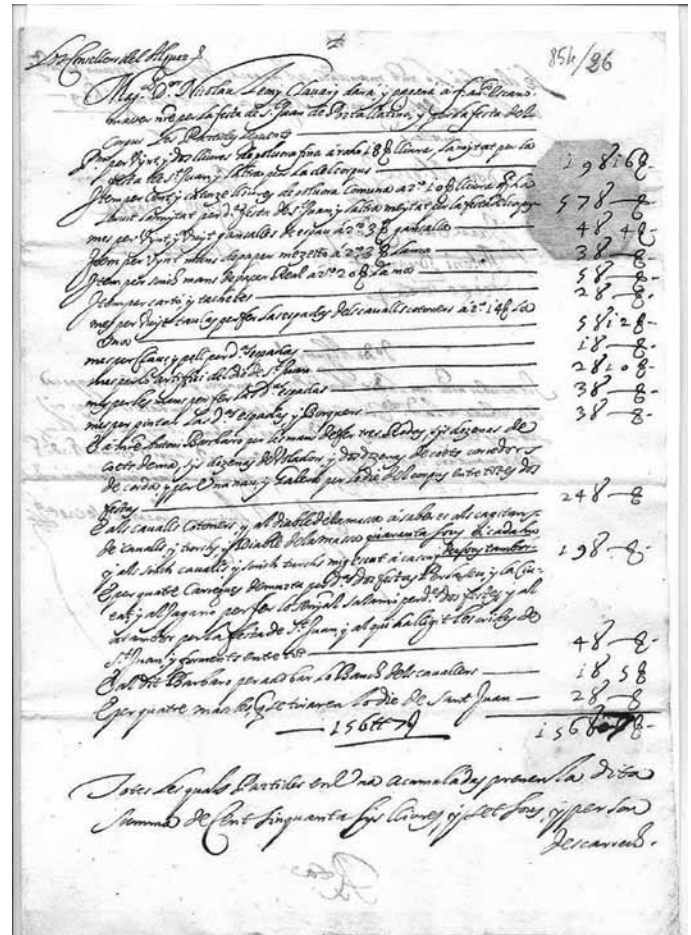
La comparseria algueresa i berguedana, amb una referència solsonina

Turcs i Cavallets

El 7 d'octubre de 1571 l'exèrcit turc va ser derrotat pels cristians a la batalla de Lepant; el nom podria venir d'aquest fet. A d'altres indrets de Catalunya les comparses semblants s'havien anomenat Cavallets

Document de l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de l'Alguer (ASCA)

Documents del s. XVII de l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de l'Alguer (ASCA)

Cotoners, Cotonines, Cavallins, Turquia o a Barcelona l'entremès del Gran Turc.

L'Alguer

A l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de l'Alguer (ASCA) entre les despeses de la Festa de Sant Joan de Porta Llatina¹ referent a la primera dècada del segle XVII n'hi una que inclou la de fer "Dues espases o montans"². De l'any 1612 a l'ASCA hi ha un pagament per a la construcció " ...les espases y broquers³ per los cavalls cotoners y turcs, per la dita festa del Santissim Sacrament per una pell per los broquers... y als qui han ballat los cavalls cotoners y turchs que son dotze entre tots, los deu y los capitants 2... als qui han representat los quatre Angels... als qui han representat Sant Miquel y Sant Joan ... pel qui ha fet les espases per pagar a Francisco Stara per la tersa de atambor y trompeta ".

Un altre important document de l'Arxiu alguerès és el de la festa del Corpus i sant Joan de Porta Llatina de l'any 1649, on s'indica el cost econòmic "... fer las espadas dels Cavalls Cotoners [i per]les espades i Borquers..." i explica que també cal pagar per "... pintar sinch cavalls..." i per Corpus "als Cavalls Cotoners als capitants de cavalls i Turcs....i als cinch cavalls i cinch Turcs".

Berga

Aquest estremès és un dels elements més antics de la Patum; avui està integrat per quatre persones que porten els Cavallets i les quatre que fan de Turcs. Els cristians - Cavallets - porten punyals i els Turcs una espasa corva dita simitarra. Simulen un combat en el qual els Cavallets sempre guanyen. M. Dolors Santandreu explica a a L'Erol número 101 de l'any 2010, que el document més antic de la Patum descobert, fins ara, és a l'Arxiu de Berga, en un volum "perdut fins llavors" del llibre del Clavari berguedà, de l'any 1621 quan es diu que s'ha de pagar per Corpus "... a dos turchs, setse sous; a quatre cavallets, setse reals..."

Diables – Maces – Angelets - Tambor - Tabal

L'Alguer

A l'ASCA hi ha molts documents que expliquen les figures com en el "Libre de les Serimònies" de l'any 1586, que diu que per la festa del Corpus Chisti a la processó d'aquell any "...se fan los personatjes de Sant Joan i Sant Miquel que van devant lo Santissim Sacrament i los Angels, y es portan les banderes de la çitutat". També a l'ASCA trobem un

ordre de pagament al clavari Nicolau Leony per les despeses dels consellers per les festes de Corpus de l'any 1649 per un "... diable de la massa, y ... Tambor".

Berga

Segons ha documentat M. Dolors Santandreu, a l'Arxiu Històric Comarcal del Berguedà (AHCB), l'any 1621 hi havia 2 diables i sant Miquel. És una de les comparses de foc de la Patum; fins no fa gaires anys les actuals Maces i els Plens saltaven junts, ara les dues formes de diables estan individualitzades. A l'Alguer com a Berga o Igualada tenein un instrument de percussió, Tabal - Tambor.

L'Àliga

L'Alguer

A l'ASCA es pot consultar un ordre de pagament de la primera dècada del segle XVII per la despesa de la festa de l'Assumpta que s'indica que s'ha construït "... una Aliga amb lo suo arbre". Al mateix l'ASCA també n'hi ha un altre de l'any 1681 "...per fer una Aliga [per la festa] que se sol fer de Corpus". També hi ha a l'ASCA de l'any 1684 per construir "...lo castel, habra, agila...". Encara

trobem al mateix arxiu alguerès unes ordres de pagament al clavari de l'any 1684 per "...una corda per lligar la haguila... ..dos bigarons lo hu per fer lo habre (de l'aliga).. y pagar al mestre per minarlo."

Berga

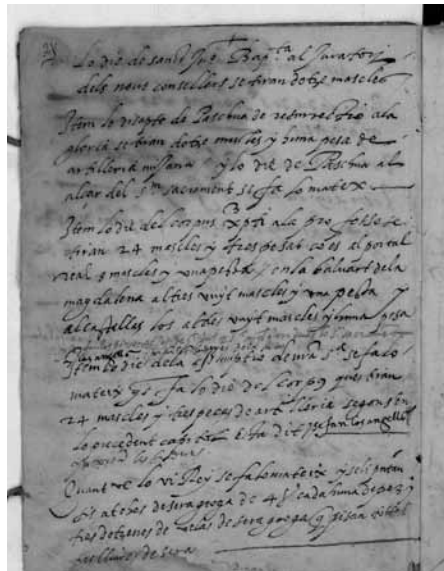
Els primers documents de l'Àliga de l'AHCB, es troben en l'acta municipal de 12 de juny de 1756 i diu: "...para mayor culto Divino y solemnidad de dicha festividad se fabricará de nuevo una Águila para asistir en la festividad y procesión de dicho día de Corpus así y como se practica y existe en las demás Ciudades y Pueblos del presente Principado de Cataluña... y deseando el mayor culto Divino que se fabrique de nuevo dicha Águila gastando del Común de esta Villa lo que fuere necesario por semejante festividad del Corpus pues así se ha acostumbrado. Y no menos lo necesario para la fabrica de nueva construcción de dicha Águila". Un altre document municipal és del 10 de juliol de 1756 "...ha pagat dit Clavari a Ramon Roca, fuster, quaranta lliures divuit sous i deu diners i són per semblants que de nostra ordre n'ha gastades i pagades per fer una Àliga per assistir a la Processó de Corpus". I el darrer de 15 de juliol de 1756, "a pagat dit Clavari a Ramon Roca, fuster, cinc lliures onze sous i tres diners i son per semblants que lo comú de esta vila de pagar-ne per lo gasto que ha fet en compondre un lloc per tenir l'Àliga ...".

Aquest document diu que se fabricará de nuevo una Águila, per tant queda molt clar que podria haver-n'hi hagut una altra d'anterior. Berga havia estat una vila que havia donat bastant suport a Felip V, per tant prou podria ser que no fos aquesta la primera de les Àligues berguedanes, ja que podria haver passat que felipistes berguedans l'haguessin destruït com varen fer l'any 1721 a Reus (hi havia en aquets anys qui creia que l'aliga era un símbol austriacista). Una altra possibilitat seria que també hi hagués hagut llavors a la Vila Reial de Berga una Àliga pertanyent en propietat privada a alguna de les confraries (com passava a Cervera), institucions, parròquia o a algun noble berguedà, i per tant no era necessari que cap dels pagaments, amb anterioritat a l'any 1756 figuressin als comptes del Comú.

Gegants

L'Alguer

A l'ASCA hi ha unes despeses del Corpus i per la festa de sant Joan de Porta Llatina de l'any 1649 que expliquen "...i al Jagano per fer lo senyal Salamo, per dites dos festes y al Tambor ...". També hi ha una altra factura del

La documentació demostra la riquesa del Corpus de l'Alguer (ASCA)

mateix any per la despesa de "lo Salamo".

Berga

M. Dolors Santandreu va donar a conèixer a L'Erol número 101 que l'any 1622 hi havia un gegant. Els gegants de Berga actualment són quatre, dues parelles: uns coneguts com els Gegants Vells i els altres com a Gegants Nous. La revista *El Faro Bergadán*, de 23 de maig de 1891 en el número 20 explica que la Patum d'aquell any comptarà amb "una pareja de gigantes Nuevos, reservándose los que en adelante se denominará viejos para la fiesta de la noche del sábado de Corpus". Farràs, l'any 1992, en la segona edició del seu llibre de la Patum, fou el primer en explicar que segons la factura que es conserva a l'AHCB havien estat comprats al mateix any 1891 a *La Perfección* d'Andrés Casas de Barcelona.

A la parròquia barcelonina de Santa Maria del Mar tenien un gegant anomenat Salomó; diuen que està documentat des de l'any 1582: Darrerament ha estat recuperat.

Lleó, Castell i "Nau i Galera"

L'Alguer

A l'ASCA existeix un ordre de pagament de la primera dècada del segle XVII de la festivitats de l'Assumpta per la construcció de "un Lleó". En aquest mateix document consta la despesa per la "Construcció de un Castell". Al Corpus de l'any 1649 es diu que s'ha de pagar per "fer una nau i Galera" i el de l'any 1684 per construir "...lo castel, habra, agila...".

Berga

A Berga no hem trobat mai cap documentació referent a aquests elements del Corpus alguerès. El Lleó està ben documentat a d'altres ciutats, com Barcelona. Per saber la presència de "Castell" a la prosessó del Corpus recomanem de consultar el volum II de Duran i Sanpere, *Barcelona i la seva història*, on també es recullen moltes altres figures i representacions que acompanyaven el Santíssim, com podria ser "la Nau i la Galera" de l'Alguer.

Mascles

L'Alguer

Un document de l'ASCA de l'any 1562, indica que s'assigna la despesa de 5 lliures per la pólvora de la casa de la ciutat "en les ordres de pagament". L'any 1586, a l'ASCA, trobem un document que fa referència a la prosessó del Corpus que diu que es tiren "24 mascles y tres pesas". Una altra cita dels mascles de l'ASCA és un pagament fet per la festa de sant Joan de Porta Llatina de l'any 1649 "...per quatre mascles que se tiren lo dia de sant Joan".

Solsona

Dels Mascles expliquen Jaume Cuadrench a *Gegants i demás impropis* i Pere Cuadrench *Homes de terra i foc, Els trabucaires de Solsona* que n'hi va haver a Solsona entre els anys 1693 i 1703. Van ser recuperats per la Festa Major de l'any 2009. Evidentment la paraula mascletà o masclets ve d'aquesta mateixa arrel.

Volgudament no recollim en aquest article, cap de la gran quantitat de referències que disposa l'Arxiu de la Ciutat Alguer sobre els tipus, formes i construcció de tota

mena de coets pel Corpus i d'altres festes alguereses; ni les despeses de la murtra, "marçanella", la "ramadura" [per fer enramades com es feia a Berga], ciris, "pesas", ni els pagaments als "bastaixos", encens, fer l'altar de la ciutat, vetes, "Taulas," ni el recorregut pels carrers i places alguereses tampoc no recollim més dades i informació de la Patum atès que es pot consultar en molts dels llibres de la bibliografia que s'adjunta.

Conclusió

Aquesta documentació prova un cop més com eren d'estretes les relacions entre catalans fa anys. L'Alguer tenia un ric patrimoni de Corpus com Barcelona, Girona, Berga, Solsona o la ciutat de València. Tots els documents estan redactats en català –evidentment– la llengua pròpia.

Als Països Catalans celebràvem d'una forma molt semblant la festivitat del Corpus Christi o Corpus Domini⁴ fos a Berga o l'Alguer. Els Cavallets Cotoners i Turcs, Maces [sant Miquel i Angelets], Gegants, Àliga eren presents a l'Alguer com també ho eren a Catalunya, a les Illes Balears o al País Valencià. La qüestió és d'on venien i on anava aquesta comparsa –entremesos–, impropis del Corpus; quins foren primer els de Barcelona o els de l'Alguer? Encara no s'ha pogut comprovar on comença o d'on ve la tradició del ric Corpus Català i/o la seva història.

Berga, no va acatar mai la disposició de prohibició de Carles III. Això és un misteri no resolt, i el podem explicar amb tota classe de teories: que si la carta no va arribar mai, o si va arribar no és va obrir; potser atès l'atàvic sentit revolucionari del poble berguedà de no acatar mai cap imposició de dalt... Vés a saber si algun dia en algun arxiu apareixerà la resposta. Però el fet és que a Solsona, Vic, Manresa, Cervera, Barcelona o Girona sí que la van acatar. A l'Alguer va anar perdent de mica en mica els seus elements festius.

La Patum, pels de Berga, sembla que a voltes és la raó de ser i viure, més encara quan la UNESCO la va declarar l'any 2005 Patrimoni Oral i Immaterial de la Humanitat. A l'Alguer fa pocs anys que han estat recuperats els Cavallets Cotoners, no per la processó de Corpus sinó per altres festes.

Però el nostre passat de catalans és el mateix.

Mascles a la Festa del Corpus Domini de l'Alguer (FOTO R. FELIPÓ)

Les fotos dels documents son propietat de l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de l'Alguer i no es permet cap reproducció sense el seu consentiment per escrit.

(ASCA) Arxiu Històric de l'Ajuntament de l'Alguer

(AHC) Arxiu Històric Comarcal del Berguedà

Notes

- (1) La Festa de sant Joan de Porta Llatina de la ciutat de l'Alguer, la nit entre el 5 i 6 de maig, commemorava la victòria algueresa contra l'exèrcit de sassaresos i francesos comandats per el vescomte de Narbona a l'any 1412.
- (2) Espasa de grans dimensions; de vegades es necessita les dues mans per moure-la, segons el Diccionari Alcover - Moll.
- (3) Broquers: escuts circulars de cuir, segons el Diccionari Alcover - Moll.
- (4) A l'Alguer anomenen, avui, festa de Corpus Domini, malgrat que antigament era Corpus Crhisti.

Bibliografia

- Alcover - Moll, Diccionari català-valencià-balear, Palma de Mallorca, 1975-1977.
- Amades, J., Iconografia Popular: Gegants, bèsties del comú, cavallets, nans, Barcelona, 1929.
- Amades, J., La Patum, Barcelona, 1932.
- Amades, J., Gegants, Nans i altres entremesos, Barcelona, 1934.
- Amades, J., Guia de les Festes Tradicionals de Catalunya, Barcelona, 1958.
- Amades, J., Costumari Catala, Barcelona, 1982 - 1983.

Armengou, J., La Patum de Berga, compilació de dades històriques, amb un suplement musical dels ballets de la Patum, Berga, 1981.

Budruni, A., Breve Storia di Alghero (del neolitio al 1478). Alguer, 1990.

Budruni, A., Storia di Alghero, Il Cinquecento e il Seicento, Alguer, 2010.

Duran i Sanpere, A., La Fiesta del Corpus, Barcelona, 1943.

Duran i Sanpere, A., Barcelona i la seva història, Volum II, Barcelona, 1973.

Farràs, J., La Patum de Berga, Barcelona, 1986 i 1992.

Felipó, R., La Patum, el Corpus Crhisti de Berga, Tarragona, 2005.

Felipó, R., 'Els turcs i cavallets a l'Alguer i Berga' L'Erol, número 106, Berga 2011.

Molina, P. i J. Armangué, Llibre de les cerimònies, dels consellers de la Ciutat de l'Alguer, L'Alguer, 2005.

Noguera Canal, J., Visió Històrica de la Patum, Barcelona, 1992,

Nughes, A., Alghero : chiesa e società nel XVI secolo, l'Alguer, 1990.

Santandreu M. D., Algunes aportacions a la història de la vila de Berga i la seva festa cabdal, la Patum, l'Erol número 101, Berga, 2010.

Piras, G. i B. Tavera, Libre Gran (1461), Càller, 1999.

Piras, G. i B. Tavera, Libre de Privilegis de la Ciutat de l'Alguer (1499) – Libre de les Serimònies (1586). Sàsser, 2007.

Serra, A., La festa ad Alghero nell'età barroca, al llibre La Setmana Santa a l'Alguer, Barcelona, 1999.

Serra, A., La tradizione dei Cavallets Cotoners ad Alghero, Revista de l'Alguer num. 3, l'Alguer, 1992.

Gianfranco Piras
Ramon Felipó